

EN VÄRLD AV BÖCKER

THERESE ERIKSSON

En värld av böcker

EVA BONNIERS FÖRLÄGGARLIV

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

INLEDNING 7

1. FRÅN FÖRSTA BÖRJAN 15

I bokhyllan: Elsie Johansson 34

2. ÅREN MED BARNBÖCKERNA 40

I bokhyllan: Kulla-Gulla, Pella och Pappa Långben 58

3. EGEN LÅDA 64

I bokhyllan: Finlandssvenskt 80

4. DET INRE FÖRLAGET OCH MAKTEN 88

I bokhyllan: Inger Alfvén, Sun Axelsson och

Göran Tunström 106

5. DEN DAGLIGA VERKSAMHETEN 116

I bokhyllan: Nobelpristagare 133

6. UTANFÖR BONNIERHUSET 145

I bokhyllan: Klassiker, biografier och samlarobjekt 162

7. BARA VARA FÖRLÄGGARE 174

I bokhyllan: Kerstin Ekman 203

SLUTORD 212

TACK & KÄLLOR 219

INLEDNING

En författare är upprörd. Inte bara det: hon är fly förbannad. Förmodligen har hennes förläggare Eva Bonnier antytt att hennes manus inte är tillräckligt bra, att det inte riktigt håller måttet. Eva minns inte bakgrunden i detalj, men följderna desto tydligare; författaren har skickat ett argt brev där hon meddelar att hon lämnar Albert Bonniers Förlag med omedelbar verkan. Det här är stressigt. En sådan sorti vill Eva, som befinner sig på arbetet när brevet kommer, undvika till varje pris. På förlaget på Sveavägen i Stockholm pågår lämpligt nog en mottagning och krispiga blomsterarrangemang finns till hands. Eva rycker en champagnefärgad ros ur en av buketterna, tar en taxi till Wollmar Yxkullsgatan på Södermalm och knackar på Kerstin Thorvalls dörr. För att be om ursäkt. Och lösa konflikten.

»Hon var ur-för-bannad! Hela situationen lärde mig också någonting om en förläggares åtaganden, verkligen. Man måste göra sådana insatser ibland. Har man författare som man egentligen tror på och tycker är bra, då

vill man ju gärna behålla dem. Det är ett slags ansvar man har som förläggare. Att se till att allting blir bra, också för författarna. Hela mitt förläggarliv har det varit: författarna först. «

Med den inställningen hör det alltså till att någon gång stå vid en rasande Kerstin Thorvalls dörr, med blomma i hand, för att allt ska kunna fortsätta som vanligt och förlaget få behålla sin författare. Och att nu och då, när författaren fortsatt behöver lite uppmuntran, skicka en champagnefärgad ros, eller en flaska vin, med bud. Precis som det hör till att svara i telefon när någon berusad författare ringer för femte kvällen i rad, och precis som det hör till att försöka krångla ut författare som med flit eller av misstag – båda har hänt – är inlåsta på sitt hotellrum. Förläggaryrket har ibland långtgående förpliktelser och för Eva Bonnier är det en självklarhet knappt värd att orda om.

*

Alla uttryckningar går inte till rasande författare. Det finns roligare anledningar för en bokförläggare att slänga sig i en taxi. Torsdagen den 6 oktober 2011 har Eva Bonnier mer eller mindre gett upp om att få se en av sina författare tilldelas Nobelpriset. När klockan slår 13.00 sitter hon inte framför teven. Hon står inte heller tillsammans med kollegorna nere i Ljussgården och håller andan. Hon är kvar på sitt arbetsrum, upptagen med att boka bord

på restaurang till kvällen därpå. En enda gång struntar hon i tillkännagivandet och det är förstås den gången som Peter Englund, Svenska Akademiens dåvarande ständige sekreterare, kliver ut genom de beryktade dörarna och berättar att 2011 års Nobelpristagare heter – Tomas Tranströmer. Äntligen! Det här är tillfället hans förläggare har väntat på i nästan tjugo år. Först ringer telefonen, det är radion som vill ha en kommentar, sedan kommer förlagskollegorna jublande och skrikande upp i korridoren, medan en överrumplad Eva hasplar ur sig några allmänna ord till pressen och kastar sig in i taxin, den här gången hem till Tomas och Monica Tranströmer på Stigbergsgatan där det råder glädjeyra.

*

Ett långt förläggarliv rymmer många toppar, och Tomas Tranströmers Nobelpris är utan tvekan en av höjdpunkterna i Eva Bonniers nu halvsekelånga karriär. Vid den tiden är Eva Bonnier senior förläggare på Albert Bonniers Förlag, dessutom med långt chefskap i bagaget, och hon har ett betydande delägarskap i företaget.

Idag, på 2020-talet, tycks denna position vara den mest naturliga sak i världen för en Bonnier som brinner starkt för litteraturen. Men det är det inte. Det har inte varit självklart på något sätt. Eva Bonnier är visserligen den första kvinnan i familjen Bonnier att faktiskt bli bokför-

läggare, men vägen dit har varit både längre och krokigare än man kan tro. Och någonstans tar alltihop sin början.

För att ta sig till begynnelsen måste man börja med det väsentliga – böckerna. Det är förstås överflödigt att understryka bokens betydelse för en förläggare. Och ändå: här är kärnan. Ständigt återkommer Eva Bonnier till att böckerna är hennes sanna lidelse, till hur läsningen har kommit att bli hennes liv. Vänner och kollegor vittnar om samma sak. Det finns få som med så genuint intresse som Eva alltid är redo att samtala om böcker, sådana hon nyss läst eller läst om, sådana andra läst eller vill läsa. Ense med henne behöver man inte vara, så länge man är någorlunda passionerad. Och kunnig. När man frågar Eva vilka egenskaper hon håller högt hos personer i sin närhet, blir svaret inte sällan att vederbörande är rolig att prata om böcker med. Och som i en spegling beskriver samma människor också Eva som en person med stark integritet, som ogärna lämnar ut alltför mycket om sitt liv. För den som vill komma henne närmare inpå livet finns egentligen bara en väg: den som går via böckerna och läsningen.

Det är också den vägen som den här boken tar, med återkommande stopp och stunder framför bokhyllan, tillsammans med några av de böcker och författarskap som format Eva Bonnier som läsare, som förläggare och som människa.

*

På Albert Bonniers Förlag har kollegorna länge tjatat på Eva om att berättelsen om hennes långa förläggarliv i korridorerna på Sveavägen 56 borde skrivas ner. Själv har hon varit tveksam, uppriktigt skeptisk till att framhäva sig själv och sin person. Men vid någon tidpunkt ger hon med sig. I januari 2024 blir jag uppringd av förläggaren Kerstin Almegård, som berättar att man i samband med Eva Bonniers åttioårsdag den 24 april 2025 planerar att ge ut en bok om hennes liv och verk, och: Vill jag skriva den? Man kan komma på många anledningar till att tacka nej till en sådan uppgift – flera av dem far genom mitt huvud – men ingen som egentligen är god nog.

Hur skriver man ett förläggarliv? Först och främst genom att lägga ner alla anspråk på att vara heltäckande. *En värld av böcker* är inte ett porträtt av Eva Bonnier i helfigur, det är heller inte en klassisk biografi eller en kritisk granskning av hennes förläggargärning eller familjen Bonniers maktkoncentration i branschen. Men Eva Bonnier *är* den första kvinnan i familjen Bonnier – och i skrivande stund den hittills enda – att bli bokförläggare på Albert Bonniers Förlag. Och det är om hennes väg dit, där hon är idag, som den här boken handlar. Memoarer och biografier över flera av hennes föregångare finns det gott om, och det vore väl själva fan om förläggarfamiljen Bonniers litterära minnen skulle förbli en helt igenom manlig historia.

Den här boken har kommit till genom många och långa samtal, med Eva och med människor i hennes närhet. För någon som identifierar sig med sitt arbete så mycket som Eva Bonnier gör – för henne är förläggeriet ett sätt att leva – är det ofrånkomligt att liv och verk vävs samman, men privatpersonen Eva Bonnier är mycket privat och skymtar fram endast glimtvis. Det är i första hand ett förläggarliv som skildras och därför tillhör övriga röster kollegor, vänner och närstående i branschen, inte den närmaste familjen. Jag och Eva har mötts och samtalat i hennes arbetsrum på Albert Bonniers Förlag, i representationsvillan Nedre Manilla på Djurgården, framför den privata bokhyllan hemma i hennes egen villa, och ett antal gånger över telefon och i videosamtal. Fram och tillbaka har vi rört oss genom hennes liv och gärning, genom tider av snålblåst och av medvind, och Eva har berättat såväl frikostigt och associativt som mer återhållsamt och försiktigt. Ibland har hon hållit hårt i sin livslånga önskan om att bli tagen på allvar som förläggare, andra gånger har hon släppt fram en lite tramsigare sida. Varje gång jag har stängt av bandspelaren har Eva frågat mig vad jag läser just nu. Så har vi pratat om böckerna och författarna, de som förenar oss och de som skiljer oss åt. Vi har båda, så länge vi kan minnas, levt läsande liv. Och vi har båda kommit att ägna stora delar av våra yrkesliv åt litteraturen, hon som förläggare, jag som kritiker och skribent.

En av mina egna farhågor när jag tackade ja till det här projektet var att jag skulle få svårt att förhålla mig fritt och ledigt till den traditionstygda institution som Bonnier-familjen och Albert Bonniers Förlag faktiskt utgör. Och man kan nog inte närma sig detta maktcentrum utan att darra lite på manschetten, men faktum är att i mötet med Eva Bonnier är det bara undantagsvis makten och pengarna man tänker på. Istället är det en hängiven förläggare och läsare – en inbiten bokmal – som omedelbart ger sig till känna. Och ett oavbrutet roligt sällskap. Jag hoppas att det är sådan hon ska framträda i den här boken också.

Therese Eriksson, februari 2025

1

FRÅN FÖRSTA BÖRJAN

»Jag skulle ju tala franska och föda barn«

Karl Otto Bonnier den äldre (1856–1941) kunde kosta på sig att vara kaxig. Han var sina föräldrars ende son och därmed given arvtagare och efterträdare till pappa Albert Bonniers verksamhet. I boken *Bonniers, en bokhandlarefamilj* från 1930 skriver han: »Jag kan säga att min framtid redan från vaggan varit utstakad.« Några sådana storstilade profetior om en given bokförläggarkarriär kan inte hans barnbarnsbarn Eva Bonnier hålla sig med, hon som varken är förstfödd eller – viktigare – son. Helt andra saker ligger i korten.

Det är strax under tio plusgrader tisdagen den 24 april 1945, knappt någon nederbörd att tala om. Stockholmsvädret bjuder inte på dramatik dagen då Eva Elisabeth Bonnier föds, men ute i Europa ställs saker på sin spets. De vita bussarna rullar in i Sverige. Inte fullt en vecka senare begår Hitler självmord i sin bunker och efter ytterligare en vecka kapitulerar Tyskland. Eva föds i en brytningstid, när freden är runt hörnet och hoppet återvänder.

Eva är Gerard och Peggy Bonniers andra barn. I våningen hemma på Villagatan i Stockholm finns redan den två år äldre brodern Karl Otto, han som likt sin farfarsfar och namne har vägen utstakad för sig redan från början. Efter närmare ett decennium kommer ytterligare två bröder, först Pontus och därefter Åke. Vid det laget har familjen flyttat ett stenkast bort, till Engelbrektsgatan, alldeles intill Humlegården. Familjen Bonnier bor på en plats som Henrik Berggren i *Underbara dagar framför oss*, en biografi över Olof Palme, beskriver som »en nationell symbol för klasspyramidens yttersta topp. [...] I den svenska huvudstaden Stockholm sammanfaller välstånd, politisk makt och kulturellt kapital framförallt i stadsdelen Östermalm.«

*

Bonnierfamiljens självklara plats i dessa miljöer och sammanhang, präglade uppväxten: »Det var en typisk Östermalmsuppväxt måste jag väl säga, med barnsköterska och hemhjälp. Chaufför hade vi också. I min familj åt barn under sju år, som jag minns det, inte middag med mamma och pappa, den åt man i köket tillsammans med hemhjälp eller barnsköterska. Men det var också en familj där man då och då läste högt för sina barn, naturligtvis. Gerard gjorde det någon gång ibland, mamma oftare. Hon läste Frances Hodgson Burnetts *En liten*

prinsessa för mig och Karl Otto, ur sitt eget sparade exemplar från 1920-talet, minns jag.»

Den lilla Eva lekte med klippdockor och leksaker som farföräldrarna Åke och Eva tog med från USA. Åke Bonnier (1886–1979) reste som ung till New York, där han träffade sin blivande hustru, Eva Bachner, amerikanska från en östeuropeisk judisk familj. Paret kom att bo och vistas i USA i perioder hela livet, men kontakten upprätthölls framförallt av Peggy, som ofta var indragen i långa telefonsamtal med sin svärmor. Eva minns när farmor och farfar kom till Sverige: »Det var alltid storslagna presenter när de kom hem, fina dockor och sådant.«

Hemhjälp kom och gick i hemmet under åren, och Eva minns såväl klippan Lilly från Västergötland, som gjorde världens godaste chokladtårta, som danska Inger, vilken hon senare skulle besöka i Odense. Det var inget vidare lyckat besök, berättar Eva. Tanken var att hon skulle tillbringa tid tillsammans med Inger på det barnhem där hon för stunden arbetade, men den knappt tonåriga Eva skrämdes av miljöerna och fick bo hemma hos Ingers föräldrar istället. »Jag var väldigt ledsen, men sedan blev det så att Ingers bror skjutsade mig fram och tillbaka på dagarna på sin motorcykel, och det tyckte jag var toppen. Det var inte tal om att ha hjälm eller något sådant, det var spännande!« Eva minns också brödernas barnsköterska, syster Ebba, som hon ofta låg i krig med. »Hon ansåg att det var jag som lärde mina små bröder

alla fula ord«, förklarar hon förtjust och inte helt oskyldigt. När det var dags att börja småskolan blev det på den privata Carlssons skola, där Eva gick sina fyra första skolår. Därefter gick hon på Whitlockska samskolan, med både realskola och gymnasium, fram till dess att hon tog sin studentexamen från latinlinjen 1964. Den våren – den sista innan Eva lämnade boet – låg Peggy på sjukhus en längre period. När Eva besökte sin mamma fick hon lära sig att göra diktanalyser, vilket hon sedan hade stor glädje av när det var dags att skriva studentuppsats: »Mamma var egentligen en intellektuell människa, en oerhört god och engagerad läsare. Jag önskar att hon skulle ha fått andra möjligheter i livet, men så blev det inte. Någon högre utbildning var det aldrig tal om för hennes räkning, i och med att hon gifte sig när hon var tjugo år och hade två barn när hon var tjugotre. Det var fortfarande krig också.«

Eva beskriver sin egen uppväxt som i grunden trygg och lycklig, men att det ändå är de få hemska händelserna som sticker ut i minnet. Sådant som gör stort intryck när man är liten. Som den gången när hon var sju år och hennes moster gick bort: »Hon betydde mycket för min mamma. Mina föräldrar var i Amerika, moster var sjuk och de visste det men doktorn hade sagt att de kunde åka. Och så dog hon under tiden. Framförallt kommer jag ihåg hur vi hämtade mamma och pappa på Bromma flygplats och hur min mamma bara grät och grät. Jag kan faktiskt

fortfarande höra henne där hon satt, när vi kommit hem. Jag vågade inte gå in till henne.« På det hela taget är Eva Bonnier ganska fåordig om sin barndom. Kanske för att hon upplevde den som just lycklig och relativt okomplicerad, kanske för att familjens integritet känns viktig att bevara? Men kanske främst för att det trots allt är litteraturen och författarna hon helst vill tala om.

Böckerna fanns alltid där. Det var en självklarhet i det Bonnierska hemmet *att* barnen skulle läsa, men *vad* de läste var både Gerard och Peggy mer liberala med. Under hela uppväxten fanns läsningen med som en given konstant för Eva, som minns hur hon som femåring knäckte läskoden där hon satt intill när hennes storebror skulle lära sig läsa: »En dag kunde jag plötsligt läsa i hans läsebok! Det var någon av Anna Maria Roos klassiska läseböcker för småskolan, *Sörgården* eller *I Önnemo*.« Därefter låg den vägen öppen och ett liv av läsning tog vid, alltid med en salig blandning av »högt och lågt«, som Eva själv säger, och berättar hur hon i lägre tonåren slukade Julie Tathams och Helen Wells långa bokserie om sjuksköterskan Cherry Ames: »Cherry Ames var den söta flickan med det lockiga håret och naturligt röda kinder. De andra sjuksköterskorna blev irriterade för de trodde hon hade rouge trots att smink var förbjudet på sjukhusen, men nej, hennes röda kinder var *helt* naturliga. Jag läste fem sex delar av den här serien – *förfärliga* böcker, när jag tänker på saken!«

Även om Eva minns böcker hon läste som liten – påfallande ofta handlade de om hästar och andra djur – är det läsningen under den formativa slukaråldern och tonåren som hon oftast återkommer till. »Jag fick läsa vad jag ville«, berättar hon, »och jag var, precis som min pappa i den åldern, väldigt road av historiska romaner, både bra och dåliga, och så småningom läste jag Sigrid Undsets trilogi *Kristin Lavransdotter*, den har jag läst flera gånger.« Många av böckerna från den här tiden, som Martha Sandwall-Bergströms *Kulla-Gullas myrtenkrona*, plockar Eva än idag då och då upp och läser i. Omläsningen, att återvända till barndomens stora läsupplevelser med all den livserfarenhet hon nu bär med sig, håller hon högt. Och vissa böcker får helt klart en annan betydelse med åren, till exempel sådana som när det begav sig lästes i största hemlighet: »Jag smög in i biblioteket när mamma och pappa inte var hemma, för att tjuvläsa Agnar Mykles *Sången om den röda rubinen*. Det var ju en skandalbok, på grund av sina explicita sexskildringar. Jag läste om den någon gång senare och insåg att den inte bara handlar om sex, utan väldigt mycket annat också.«

*

Pappa bokförläggaren Gerard Bonnier (1917–1987) arbetar redan på förlaget när Eva föds, och de gångna åren har på grund av kriget präglats av en viss försiktighet. Redan

under mellankrigstiden har man tackat nej till exempelvis nya delar av Agnes von Krusenstjernas romansvit *Fröknarna von Pahlen*, när dess innehåll blivit alltför explicit och provokativt. Konflikten mellan Krusenstjerna och förlaget, som senare utvecklades till den så kallade von Pahlenfejden, blev en hätsk kulturdebatt som pågick under ett par år i mitten av decenniet. Visst fanns starka fördomar mot innehållet i von Krusenstjernas romaner hos herrarna Bonnier, kanske särskilt de explicit homoerotiska motiven. Men i botten vilade också rädsla och utsatthet. Förläggaren Tor Bonnier (1883–1976), Gerards farbror, skrev till Krusenstjerna hösten 1933: »Särskilt sitter vår firma i glashus där vi inte bara blir övervakade av tusentals ögon, utan där det sannerligen finns massor av människor som gärna vilja kasta sten.« Och som Eva konstaterar visste man att »om Sverige skulle bli ockuperat skulle det vara en katastrof för familjen Bonnier«.

Vid tiden för Evas födelse var kriget som sagt över och på Albert Bonniers Förlag kunde man blicka framåt igen. Gerards yrkesliv hade en framskjuten plats också hemma-vid. Det var en självklarhet för alla inblandade, kanske särskilt för Elisabeth »Peggy« Bonnier (1922–2013). »Pappa, han var viktigast. Och det var han för mamma också. Först kom Gerard och sen kom ingen och sen kom ingen och sen kom . . . Jag är kanske lite elak när jag säger det, men mamma levde sitt liv genom honom. Gerard var på många sätt förtjusande, men han var en man av sin generation;

han tyckte nog att det var helt rimligt att hon gjorde det. Det är väldigt konstigt, men det blev ännu mer tydligt när han dog, sjuttio år gammal, hur mamma på något sätt fortsatte leva hans liv lite grann. Plötsligt var hon med om sådant hon inte deltagit i när han levde, hon gick ut på ett annat sätt. Hon gjorde det för att hon nog ansåg att det var hennes plikt och för att hedra Gerards minne. Kanske var det ett sätt att fylla tomrummet efter honom. För henne var det en total katastrof när han försvann. Hon var sextiofem år när Gerard dog och ibland kunde det kännas som att hon bara gick och väntade på att hon själv så småningom skulle dö. Men under tiden fick hon ju barnbarn och barnbarnsbarn och hon blev nittioett år gammal. Och länge, länge fortsatte hon med sina tidigare åtaganden som förläggarhusfru, att skicka böcker eller blommor varje jul, till alla möjliga olika personer. Sara Lidman skulle alltid ha en amaryllis, minns jag. Vi satt hemma på Engelbrektsgatan och hon höll på och höll på, till sist fick vi säga 'nu får du sluta någon gång, du behöver inte hålla på med det här', för hon var ju gammal då. «

Men redan långt före makens död var Peggys insats betydelsefull. Hon kom från »en vanlig borgerlig familj«, men också från ett hem med läsande kvinnor. Mamma Viveka Holmén, Evas mormor, som för övrigt hade en hemlig romans med Frans G. Bengtsson, var också en storläsare som förmodligen drömde om ett mer intellektuellt liv för egen del: »Hon skrev poesi och var åter-

igen en av de här kvinnorna som aldrig fick en möjlighet att leva ut det hon verkligen ville.« För Peggy blev det efter studenten en sekreterarutbildning innan livet som hemmafru och förläggarhusfru tog vid. »Hon skulle aldrig ha sagt det själv«, förklarar Eva, »men hon var viktig för förlagsverksamheten.« Peggy var som sagt en engagerad läsare – det hände att Gerard läste högt ur manus för henne – och dessutom den som upprätthöll, och instruerade sin make om *hur* man upprätthåller, sociala relationer. Han var »oerhört beroende« av sin hustru och ringde henne och bad om hjälp vid minsta problem. Men hon var också ett uppmuntrande stöd för författarna. När Eva och Karl Otto kom hem från skolan kunde deras mamma ligga utslängd på en säng och prata i telefon i oändlighet. »Då visste vi att det antagligen var Erik Lindegren hon talade med. Eller vår farmor.«

*

Författarna först är ett rättesnöre som Eva har med sig hemifrån. Det sitter i ryggmärgen. Dels handlar det om uthållighet, om att våga tro på ett författarskap i längden – även genom en knackig start och trots försumbara mellanböcker. Dels handlar traditionen om att vårda personliga relationer, om att vara frikostig med sin tid och sitt öra (i Gerards fall möjligen mer med sin hustrus öra). Att finnas där när författarna behöver. Och med tiden är det Eva